

Krzysztof Kowalczyk, *Między antyklerykalizmem a konfesjonalizacją. Partie polityczne wobec Kościoła katolickiego w Polsce po 1989 roku*,
Wydawnictwo MADO, Toruń 2016, ss. 392

Michał Strzelecki*

Książka *Między antyklerykalizmem a konfesjonalizacją. Partie polityczne wobec Kościoła katolickiego w Polsce po 1989 roku* pozostaje niewątpliwie ukoronowaniem dotychczasowych badań Krzysztofa Kowalczyka, a zarazem pracą ze wszech miar potrzebną. Podjęcie tak sformułowanego problemu badawczego wydaje się tym bardziej uzasadnione, iż nie był on dotąd przedmiotem odrębnych analiz naukowych i nie doczekał się całościowego, a zarazem syntetycznego opracowania o charakterze politologicznym. Problematyka ta zasługuje na uwagę także ze względu na swą aktualność, zwłaszcza w kontekście ożywionej dyskusji o dokonujących się współcześnie przeobrażeniach cywilizacyjnych, kierunkach przemian obyczajowych, źródłach i zasadach moralności społecznej oraz miejscu Kościoła we współczesnym świecie. Warto jedno-

ześnie zauważyć, iż dobrze sformułowany przez Autora temat precyzyjnie określa nie tylko przedmiot badania, ale także jego cezurę. Jest to o tyle istotne, iż przy obecnym stanie ustaleń naukowych dotyczących tak działalności polskich partii politycznych po 1989 r., jak i formułowanych i realizowanych przez nie koncepcji politycznych nie jest łatwo dokonać wyboru zagadnienia badawczego atrakcyjnego, oryginalnego oraz interesującego poznawczo. W przypadku monografii Krzysztofa Kowalczyka temat ten należy uznać natomiast za pionierski, aktualny, potrzebny i jednocześnie wymagający znacznych umiejętności naukowych, któremu sprostać może jedynie badacz dojrzały merytorycznie i metodologicznie.

Na uwagę zasługuje z pewnością już sam sposób ujęcia problemu badawczego, który na gruncie polskiej politologii nie doczekał się dotąd szerszego i zarazem kompleksowego ujęcia. Jest to o tyle zaskaku-

---

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych.

jące, iż, jak trafnie zauważył Autor, Kościół katolicki odegrał znaczącą rolę w najnowszej historii Polski, zajmując również stanowisko wobec wielu kluczowych zagadnień będących przedmiotem debaty publicznej po 1989 r. Jednocześnie spór o jego rolę i miejsce w życiu publicznym stał się niewątpliwie jedną z istotniejszych osi konfliktów między różnorodnymi podmiotami politycznymi. Nieliczni badacze podejmowali co prawda próby analizy stanowiska polskich formacji ideowo-politycznych wobec religii i Kościoła katolickiego, były to jednak z reguły próby powierzchowne, fragmentaryczne i odnoszące się nade wszystko do przeszłości, w tym zwłaszcza do okresu Drugiej Rzeczypospolitej i PRL.

Szczegółowa analiza recenzowanej monografii pozwala na stwierdzenie, iż zarówno jej tytuł, konstrukcja, jak i treść poszczególnych rozdziałów zostały starannie przemyślane. Większych wątpliwości nie budzą również sformułowane przez Autora hipotezy badawcze, wśród których szczególną rolę odegrał pogląd, iż w przypadku wszystkich badanych podmiotów polityki (partii i ugrupowań) deklarowane przez nie stanowisko odnoszące się do relacji państwo-Kościół pozostawało w zgodności z wartościami realizowanymi. Sformułowanie hipotezy było o tyle istotne, iż w naturalny sposób implikowało potrzebę ich weryfikacji, czyniąc zarazem koniecznym wyodrębnienie i analizę szeregu zagadnień szczegółowych. W konsekwencji w toku prowadzonego postępowania badawczego Autor dążył do znalezienia odpowiedzi na liczne

pytania cząstkowe, które dotyczyły m.in. form oddziaływania Kościoła katolickiego na system polityczny, uwarunkowań jego obecności w życiu publicznym u progu przemian ustrojowych w 1989 r., stanowiska poszczególnych ugrupowań politycznych wobec postulatów Kościoła katolickiego, argumentów, do których odwoływały się parlamentarne podmioty polityczne, uczestnicząc w dyskusji nad postulatami Kościoła katolickiego, a także poziomu akceptacji treści jego nauczania i działalności przez polską opinię publiczną.

Weryfikacji przywołanych hipotez oraz odpowiedzi na pytania cząstkowe sprzyjały niewątpliwie właściwie dobrane oraz umiejętnie przez Autora wykorzystane metody badawcze, spośród których na plan pierwszy wysuwają się zwłaszcza metoda analizy systemowej, która pozwoliła na określenie skali wpływu Kościoła katolickiego w Polsce oraz jego postulatów na kształt systemu politycznego oraz polskiej sceny partyjnej. Za w pełni uzasadnione należy uznać również wykorzystanie innych metod, a wśród nich zwłaszcza metody instytucjonalno-prawnej, komparatystycznej, decyzyjnej czy genetyczno-historycznej, która szczególnie pomocna okazała do przeanalizowania założeń ideowo-programowych poszczególnych partii i ugrupowań parlamentarnych. Z punktu widzenia celów recenzowanej rozprawy za przydatną uznać należy również metodę komparatystyczną, która umożliwiła Autorowi określenie różnic i podobieństw między poszczególnymi rodzinami partii politycznych w odnie-

sieniu do kwestii aksjologicznych i wyznaniowych, a w konsekwencji wyjaśnienie ich wpływu na praktykę polityczną i konkretne działania.

Niezaprzeczalnym walorem recenzowanej monografii pozostaje niewątpliwie bardzo bogata i zarazem zróżnicowana baza źródłowa, krytycznie i wnikliwie wykorzystana zgodnie z obowiązującymi w środowisku politologicznym wymogami i dyrektywami metodologicznymi. W pierwszej kolejności tworzą ją przede wszystkim liczne akty normatywne, dokumenty parlamentarne, a wśród nich sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu i Senatu oraz projekty ustaw, jak również zbiory archiwalne pochodzące zarówno ze zbiorów własnych Autora, jak i Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych PAN w Warszawie oraz Archiwum Pracowni Dokumentacji Badań Życia Politycznego Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Uznanie budzą także wykorzystane przez Krzysztofa Kowalczyka dokumenty i materiały ugrupowań parlamentarnych, dostępne zarówno w formie drukowanej, jak i elektronicznej. Wykaz źródeł dopełniają dokumenty wytworzone w obrębie Kościoła katolickiego, wywiady z przedstawicielami duchowieństwa i świata polityki, jak również raporty i komunikaty z badań opinii publicznej. W niewystarczającym stopniu wykorzystano natomiast pisma społeczno-polityczne uczestników i obserwatorów polskiego życia politycznego oraz opublikowane przez nich pamiętniki i wspomnienia. Pewien niedosyt

budzi także marginalne potraktowanie publicystyki prasowej, która pozwoliłaby na doprecyzowanie zasadniczych kierunków toczącej się w analizowanym okresie debaty publicznej oraz ukazanie skali poparcia dla określonych koncepcji i poglądów. Jest to o tyle istotne, iż w publikowanych na łamach prasy artykułach i komentarzach podejmowane są niejednokrotnie pierwsze próby scharakteryzowania nowych zjawisk i tendencji politycznych, określenia ich wpływu na kształt debaty publicznej, jak również wytyczenia optymalnych w zmieniających się uwarunkowaniach kierunków i metod działania. Uwagi te nie podważają wszakże pierwszorzędno znaczenia wykorzystanych przez Autora źródeł, których analiza wymagała niewątpliwie znacznych umiejętności badawczych, wiedzy pozazródłowej oraz dojrzałości interpretacyjnej.

Naturalnym dopełnieniem zaszygnalizowanej powyżej bazy źródłowej pozostaje z pewnością bogata i odnosząca się do różnych aspektów funkcjonowania polskiej sceny politycznej literatura przedmiotu, w obrębie której odnaleźć można zarówno opracowania o charakterze syntetycznym i teoretycznym, jak i prace koncentrujące się na analizie tych zagadnień i kategorii, które stanowiły istotny punkt odniesienia dla analizy stanowiska polskich partii i ugrupowań parlamentarnych wobec Kościoła katolickiego. Obok pozycji starszych zawiera ona jednocześnie monografie opublikowane w ciągu ostatnich lat, do których zaliczyć należy m.in. rozprawę Marii Winclawskiej omawiającą funkcjonowa-

nie oraz rozwój Unii Wolności, monografię Łukasza Tomczaka analizującą miejsce partii lewicowych w polskim systemie politycznym po 1989 r., pracę Joanny Saneckiej-Tyczyńskiej będącą wnikliwym studium myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości, czy choćby monografię Tomasza Sikorskiego podejmującą próbę analizy oblicza ideowo-politycznego oraz działalności Ruchu Młodej Polski. Równie rzetelnie w pracy wykorzystano liczne artykuły naukowe publikowane zarówno w monografiach zbiorowych, jak i renomowanych czasopismach naukowych. Można zatem z pełnym przekonaniem stwierdzić, iż wykorzystana przez dra Krzysztofa Kowalczyka literatura przedmiotu jest mocną stroną przygotowanej monografii i świadczy o bardzo dobrej znajomości dotychczasowych ustaleń naukowych, zarówno w zakresie funkcjonowania polskiego systemu partyjnego, jak i polskiej myśli politycznej po 1989 roku. Trudno mieć również w tym przypadku jakiegokolwiek poważniejsze zastrzeżenia do sposobu jej wykorzystania, choć z całą pewnością niektóre artykuły i monografie zasługiwały na częstsze przywołanie. Uwagę zwraca jednak lekkość, swoboda, a niejednokrotnie również swada w omawianiu poruszanej problematyki, świadcząca w gruncie rzeczy nie tylko o pasji badawczej i rzetelności Autora, ale także o jego znajomości współczesnej polskiej myśli politycznej oraz meandrów polskiego systemu partyjnego.

Realizacji wytyczonych celów badawczych sprzyjała także niewątpliwie przemy-

ślana konstrukcja pracy, której nadano charakter problemowy. W konsekwencji monografia składa się z pięciu rozdziałów, które tworzą logiczną i komplementarną całość. Wśród nich szczególne znaczenie posiada rozdział pierwszy, w którym umiejętnie omówiono miejsce Kościoła katolickiego w sferze publicznej, formy jego oddziaływania na system polityczny oraz jego otoczenie, jak również uwarunkowania obecności formułowanych przezeń postulatów w programach i praktyce politycznej. Równie interesujący wydaje się rozdział drugi, w którym scharakteryzowano podstawowe postulaty Kościoła katolickiego odnoszące się do polityki, modelu i funkcjonowania państwa oraz podstawowych problemów społecznych, odnosząc je także, co niezwykle istotne, do realiów polskich. Rozważania te należy uznać za tym bardziej istotne, iż stworzyły one naturalne podłoże dla analizy refleksji programowej praktycznie wszystkich liczących się po 1989 roku rodzin ideowych polskich partii politycznych, poświęconej miejscu Kościoła katolickiego i jego postulatom dotyczącym życia zbiorowego. Jej naturalnym uzupełnieniem były natomiast wnioski zawarte w rozdziale czwartym, w którym skoncentrowano się na praktycznych aspektach funkcjonowania wspomnianych ugrupowań, wynikających z formułowanych przez nie poglądów. W konsekwencji w centrum zainteresowania Autora znalazły się m.in. takie kwestie, jak: obecność postulatów Kościoła w programach wyborczych, dyskusja wokół uchwalenia konstytucji oraz stanowisko po-

szczególnych ugrupowań wobec katolickich postulatów konstytucyjnych, próby nowelizacji ustawy zasadniczej z 2007 r., spór o ratyfikację konkordatu, dyskusja wokół nauczania religii w szkole oraz obecności wartości chrześcijańskich w ustawie medialnej, a także zagadnienia związane z ochroną życia poczętego, legalizacją związków partnerskich oraz zapłodnieniem *in vitro*. Dobór wspomnianych problemów uznać należy niewątpliwie za przemyślany i logiczny, a sposób analizy oraz sformułowane przez Autora wnioski świadczą o jego głębokiej znajomości poruszanych problemów. Podobną opinię można zresztą sformułować pod adresem ostatniego rozdziału monografii, w którym przedmiotem uwagi Autora była postawa poszczególnych elektoratów partyjnych wobec postulatów i roli Kościoła katolickiego w życiu politycznym. Wnikliwa analiza odnoszących się do wspomnianego zagadnienia materiałów źródłowych (przede wszystkim sondaży opinii publicznej) pozwoliła zresztą na sformułowanie interesującej konkluzji o charakterystycznej dla drugiej połowy lat 90. XX wieku zmianie percepcji Kościoła katolickiego i generalnej akceptacji jego obecno-

ści w sferze publicznej. W okresie analizowanego dwudziestolecia (1989–2011) niezmiennie negatywnie oceniano natomiast wszelkie próby jego oddziaływania na bieżącą politykę.

Na aprobatę zasługuje również formuła zakończenia, w którym podkreślono, iż Kościół katolicki w Polsce oddziałuje w istocie na różne komponenty systemu politycznego (w tym także na partie polityczne), przy czym charakter tego oddziaływania może przybierać zarówno formy bezpośrednie, jak i pośrednie. U źródeł takiego stanu rzeczy leżą przy tym złożone uwarunkowania historyczne, które przyczyniły się do podniesienia jego roli i znaczenia w życiu społecznym.

Charakterystyczny dla wspomnianej monografii sposób analizy, w pełni autorskie ustalenia oraz zawarte w niej konkluzje potwierdzają jednoznacznie, iż jest ona niezwykle ważnym i liczącym się osiągnięciem naukowym. Podejmuje bowiem problem szerzej nieanalizowany, wnosząc tym samym oryginalny i ważki poznawczo wkład do badań poświęconych zarówno polskiej myśli politycznej, jak i polskiemu systemowi politycznemu.